

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

ЧОРНООКИЙ Дмитро

**ВПЛИВ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ**

спеціальність: 053 – Психологія
освітньо-професійна програма – Психологія

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ПСм-21
Д. Чорноокий

Науковий керівник
д.пс.н., проф. А.В. Фурман

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:
« ____ » _____ 20 ____ р.
Завідувач кафедри
_____ А.Н. Гірняк

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

АНОТАЦІЯ

Чорноокий Дмитро. Вплив масової культури на формування національної ідентичності українців. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю С4 «Психологія», освітньо-професійна програма. – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2025.

У кваліфікаційній роботі досліджено психологічні механізми впливу масової культури на становлення національної ідентичності українців; розкрита структура й функція національної ідентичності українців, охарактеризовано роль масової культури у формуванні колективної пам'яті та символічних уявлень; емпірично вивчено встановлення взаємозв'язку між культурними практиками та рівнем сформованості національної ідентичності українців.

Ключові слова: масова культура, національна ідентичність, психологічний вплив, колективна пам'ять, символічні уявлення, соціалізація, наслідування, ідентифікація.

ANNOTATION

Chornookyy Dmytro.

The influence of mass culture on the formation of the national identity of Ukrainians. – Manuscript.

Research submitted for the educational degree of "master" in specialty 053 "Psychology", educational-professional program. – West Ukrainian National University, Ternopil, 2025.

The qualification work investigates the psychological mechanisms of the influence of mass culture on the formation of the national identity of Ukrainians; reveals the structure and function of the national identity of Ukrainians, characterizes the role of mass culture in the formation of collective memory and symbolic representations; empirically studies the establishment of the relationship between cultural practices and the level of formation of the national identity of Ukrainians.

Keywords: mass culture, national identity, psychological influence, collective memory, symbolic representations, socialization, imitation, identification.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ І НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	6
1.1. Поняття масової культури у психологічному та культурологічному дискурсах	6
1.2. Національна ідентичність як психологічний конструкт: структура, функції, динаміка	10
Висновки розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	21
2.1. Масова культура як чинник колективної пам'яті та символічних уявлень українців.....	21
2.2. Позитивні аспекти масової культури у зміцненні національної ідентичності українства.....	27
Висновки розділу 2	30
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ ВПЛИВУ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ	32
3.1. Організація та процедура емпіричного дослідження.....	32
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження	36
Висновки розділу 3	41
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45
ДОДАТКИ	49

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному світі масова культура стала невіддільною частиною повсякденного життя людини, адже вона формує інформаційний та символічний простір, у якому відбувається соціалізація та становлення особистості. Завдяки своїй доступності, глобальному поширенню та емоційній привабливості масова культура впливає на формування цінностей, норм та моделей поведінки, а також на уявлення людини про власну ідентичність.

Для українського суспільства ця проблема є особливо актуальною у зв'язку з інтенсивними соціально-політичними змінами, викликаними процесами глобалізації, інформаційними війнами та потребою утвердження національної ідентичності. З одного боку, масова культура створює ризики уніфікації та стандартизації, що може призводити до розмивання національних традицій та культурних особливостей. З іншого боку, вона відкриває можливості для трансляції українських символів, історії та цінностей на широкі аудиторії, сприяючи зміцненню відчуття належності до своєї нації.

У психологічному аспекті масова культура виконує важливу функцію у формуванні національної ідентичності через механізми ідентифікації, соціального навчання, наслідування та інтеріоризації культурних образів. Саме психологічні механізми впливу пояснюють, чому масова культура може як сприяти інтеграції особистості в національне товариство, так і зумовлювати кризу ідентичності.

Об'єктом дослідження є масова культура у єдності суспільних норм, цінностей, ідеалів, традицій тощо окремого народу.

Предмет дослідження становить вплив масової культури на національну ідентичність українців.

Мета дослідження: висвітлення психологічних особливостей і механізмів впливу масової культури на становлення національної ідентичності українців.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи до розуміння масової культури та національної ідентичності у культурологічному та психологічному контекстах.
2. Обґрунтувати психологічні механізми впливу масової культури.
3. Вивчити особливості сприйняття та споживання продуктів масової культури українцями.
4. Емпірично встановити взаємозв'язок між культурними практиками та рівнем сформованості національної ідентичності.

Методи дослідження. У процесі дослідження будуть застосовані теоретичні методи (аналіз і синтез наукових джерел, порівняльний аналіз, систематизація понять) та емпіричні методи (опитування, психодіагностичні методики вимірювання ідентичності).

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні уявлень про психологічні особливості впливу масової культури на національну ідентичність та у розвитку міждисциплінарного підходу до її вивчення.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання результатів дослідження в освітніх програмах, політиці, культурних проєктах та психологічному супроводі, спрямованих на зміцнення національної ідентичності в умовах глобалізації.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків за розділами, загальних висновків, списку використаних джерел (43 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 56 сторінок.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ І НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Поняття масової культури у психологічному та культурологічному дискурсах

Масова культура є складним і багатовимірним феноменом, який інтегрує соціально-психологічні, культурологічні та комунікативні аспекти сучасного суспільного життя. Її становлення відбувається в умовах розвитку індустрії дозвілля, глобалізаційних процесів, інтенсивного поширення інформаційних технологій та появи нових форм соціальної взаємодії. Під масовою культурою розуміють форму культурної діяльності, зорієнтовану на широкі верстви населення, у межах якої духовні й матеріальні цінності адаптуються до «усередненого» рівня сприйняття масового споживача; поняття вперше запровадив М. Хоркхаймер у праці «Мистецтво і масова культура» (1941). У психологічному дискурсі масова культура постає як чинник соціалізації, ідентифікації та формування системи цінностей особистості. У культурологічному ж контексті вона розглядається як частина духовного життя суспільства, що формує колективні смисли, символи й стандарти поведінки[5; 8].

У культурологічному дискурсі масова культура визначається як результат інституційного розширення культурної діяльності, орієнтованої на масового споживача. Її головною ознакою є стандартизація змісту, комерціалізація форм і прагнення до універсальної доступності. Сучасні індустрії дозвілля постають своєрідною моделлю функціонування масової культури, де домінує орієнтація на розвагу, емоційну насолоду та поверхнєве сприйняття дійсності [9, с. 87-93]. Водночас масова культура є не тільки сукупністю культурних продуктів, а й способом соціального конструювання реальності, який формує ціннісні орієнтації та поведінкові установки людини. Таке розуміння зближує культурологічний та соціально-психологічний підходи, адже в обох випадках

йдеться про вплив на масову свідомість та способи інтеграції індивіда у соціальний простір [23, с. 21-32].

З позиції психології масова культура розглядається як чинник соціальної регуляції, що діє через механізми наслідування, ідентифікації та навіювання. Масові явища впливають на поведінку особистості завдяки психологічним механізмам зараження, сугестії та групової ідентифікації, які знижують рівень критичного мислення та підвищують конформність. У цьому контексті масова культура виконує функцію психологічного посередника між індивідуальною і колективною свідомістю, пропонуючи готові моделі світосприйняття та соціальної поведінки. Такий підхід перегукується із положеннями соціальної психології, у якій феномен впливу тлумачиться як здатність соціальних норм, цінностей і символів визначати емоційні та когнітивні реакції особистості [25; 26].

З психологічного погляду, масова культура не є нейтральною щодо розвитку особистості. Вона формує специфічні типи мислення і сприйняття, впливає на становлення Я-концепції та самооцінки. О. Є. Фурман (Гуменюк) у праці «Психологія Я-концепції» підкреслює, що джерела самоусвідомлення особистості значною мірою зумовлені тим, які культурні взірці ідентифікації домінують у соціумі. Якщо в культурному просторі переважають спрощені, стереотипні образи успіху, краси чи сили, вони можуть викликати у людини внутрішній конфлікт між автентичними потребами та соціальними очікуваннями. Масова культура у такому випадку виконує роль дзеркала, у якому відбивається не глибина духовного змісту, а поверхневність соціальних стереотипів [7, с. 144].

У контексті сучасних досліджень особистості психологічний аналіз масової культури пов'язується із феноменом впливу. Як зазначає О. Є. Фурман (Гуменюк) у монографії «Психологія впливу», культурні символи, мова, емоційні коди та засоби масової комунікації діють як канали соціального переконання, що можуть змінювати настанови та поведінку людини. У цьому аспекті масова культура постає як простір реалізації соціально-психологічних

механізмів впливу – через повторюваність образів, підкріплення бажаних форм поведінки та формування почуття належності до певної групи. Схожі ідеї розвиває Р. Чалдині, наголошуючи, що вплив у масовому докільлі діє завдяки принципам наслідування, соціального доказу та привабливості джерела, які формують довіру до масових повідомлень і сприяють їх емоційному засвоєнню [34; 40].

У культурологічному дискурсі масова культура визначається не тільки як сукупність продуктів масового споживання, а і як соціокультурна система, що відтворює певний тип колективної ідентичності. У глобальному контексті вона набуває рис уніфікованої комунікаційної моделі, де локальні культурні відмінності поступово витісняються універсальними шаблонами. Однак у національному вимірі масова культура здатна діяти і як чинник самоідентифікації, коли продукує символи, пов'язані з національною традицією, історичною пам'яттю та мовою. У цьому разі вона виконує інтегративну функцію, сприяючи збереженню культурної тяглості та стійкості ідентичності [41; 8].

Важливою особливістю сучасної масової культури є її взаємозв'язок із комунікативними технологіями. Медіа, будучи основним каналом поширення культурних смислів, формують колективну пам'ять і соціальні уявлення, зокрема через образи, що конструюють спільне минуле. Це означає, що масова культура не тільки впливає на сучасні практики поведінки, а й задає рамки історичної ідентичності, визначаючи, як нація сприймає власне минуле і майбутнє. З психологічного погляду, така динаміка здатна зміцнювати або, навпаки, розмивати почуття національної приналежності залежно від змісту культурних повідомлень та основних символів [19, с. 94].

Культурологічні інтерпретації масової культури підкреслюють її амбівалентність. З одного боку, вона сприяє демократизації культури, роблячи її доступною для широких верств населення; з іншого – формує стандартизовані моделі сприйняття, які обмежують творчий потенціал особистості. У контексті гібридних інформаційних війн масова культура стає

інструментом впливу на суспільну свідомість, створюючи емоційні наративи, покликані легітимізувати певні політичні або культурні орієнтації. Це свідчить про те, що масова культура не тільки відображає соціальну реальність, а й активно її формує, маніпулюючи символічними ресурсами суспільства[27, с. 67].

У психологічному дискурсі масова культура розглядається також як чинник конструювання колективної ідентичності. Вона відіграє роль посередника між індивідуальною свідомістю та колективними уявленнями, створюючи відчуття приналежності до певної спільноти. Через повторювані культурні коди, символи й образи вона сприяє формуванню єдиної системи значень, що визначає емоційне ставлення до «свого» і «чужого». Таким чином, у психологічному вимірі масова культура впливає на процес ідентифікації, який узасаднює національну самосвідомість[10, с. 392].

Філософсько-психологічні підходи до аналізу масової культури вказують також на її тісний зв'язок із проблемою самовизначення [15, с. 133]. Становлення особистості людини здійснюється в межах соціально-культурного простору, який задає нормативні рамки вибору, але не усуває внутрішньої свободи суб'єкта. Масова культура у цьому аспекті постає як доквілля, що водночас обмежує і стимулює самотворення особистості, адже пропонує як шаблонні моделі, так і символічні ресурси для самовираження. У будь-якому разі феномен самовизначення у психології тісно пов'язаний із феноменом ідентичності, який опосередковується культурними контекстами та соціальними ролями. Самовизначення особистості передбачає не тільки усвідомлення власної унікальності, а й здатність співвідносити себе із соціально значущими зразками, що задають координати культурного буття. У цьому контексті масова культура виконує роль дзеркала, у якому відображаються колективні уявлення про успіх, красу, статус і свободу, що стають орієнтирами для самопрезентації та самооцінки особи.

Водночас, як підкреслює А. А. Фурман, самотворення людини передбачає подолання зовнішньої залежності від соціальних стереотипів через розвиток

внутрішньої рефлексії та смисложиттєвих орієнтирів[28, с. 214-220].Тому масова культура постає не тільки як чинник адаптації, а й як простір вибору, у якому виявляється свобода особистості – її здатність або до наслідування, або до творчої інтерпретації нав'язаних зразків. М. Бердяєв[2, с. 57-59] наголошував, що справжня духовність людини виявляється не у втечі від суспільства, а у вмінні зберегти самість у межах колективного життя. Відтак, масова культура є тією площиною, у якій відбувається безперервна взаємодія між особистісним і колективним рівнями смислотворення, де людина водночас постає об'єктом і суб'єктом культурного впливу.

1.2. Національна ідентичність як психологічний конструкт: структура, функції, динаміка

Національна ідентичність є багатовимірним психологічним конструктом, який виражає усвідомлення людиною своєї належності до певної національної спільноти, прийняття її цінностей, традицій і символів, а також готовність діяти відповідно до норм, притаманних цій спільноті. Вона формується у процесі соціалізації та культурного засвоєння, постаючи важливою складовою особистісної ідентичності та системи життєвих смислів. З психологічного погляду, національна ідентичність – це не тільки когнітивне знання про свою належність, а насамперед глибинне емоційно-сміслове ставлення до власного народу й держави, що охоплює сферу почуттів, переконань і поведінкових намірів у світі українства [13; 19; 30].

У межах соціально-психологічного підходу національна ідентичність розглядається як різновид соціальної ідентичності, що формується внаслідок усвідомлення людиною власної належності до національної спільноти. Вона виникає у процесі соціалізації, міжособистісних контактів і групових взаємодій, сприяючи інтеграції особи у суспільство та стабілізації його Я-концепції. Згідно з концепцією соціальної ідентичності Т. Таджфела і Г. Тьорнера, людина пізнає себе через членство у соціальних групах, оцінюючи їхній престиж і значущість

для власного самовідчуття. Почуття національної приналежності при цьому є і культурним, а і психологічним чинником підтримання внутрішньої рівноваги й позитивної самооцінки [26, с. 117].

Процес становлення соціальної ідентичності охоплює три взаємопов'язані фази: соціальну категоризацію, ідентифікацію та порівняння. Категоризація допомагає особі структурувати соціальну реальність, розмежовуючи «своїх» і «чужих»; ідентифікація забезпечує емоційне прийняття групової належності; порівняння з іншими групами підтримує позитивний імідж власної спільноти. Такий механізм пояснює, чому національна ідентичність слугує джерелом внутрішньої згуртованості, солідарності та колективної стійкості [22, с. 281].

У межах цього підходу ідентифікація з нацією розглядається як форма соціальної інтеграції, що надає людині відчуття безпеки, належності й життєвого сенсу. Національна ідентичність формується у взаємодії з найближчим соціальним оточенням – родиною, освітнім довір'ям, культурними інститутами. Її функціональне значення полягає у забезпеченні соціальної адаптації та регуляції поведінки, оскільки через ідентифікаційні процеси особистість привласнює цінності, норми та ідеали, властиві певній культурі [26, с. 132].

Психологічна цілісність нації підтримується спільною системою переконань і цінностей, які закріплюються в культурній пам'яті, мові, символіці та традиціях. Ця система виконує об'єднавчу функцію, створюючи спільне смислове поле, у межах якого особи усвідомлюють свою належність до народу й співвідносять особисті цінності із суспільними. Національна ідентичність таким чином поєднує когнітивні, емоційні та мотиваційні компоненти, що забезпечують єдність колективної свідомості [11, с. 83].

У сучасних умовах російсько-української війни соціально-психологічні механізми ідентичності набувають особливої сили. Спільні колективні переживання, досвід опору, патріотичні символи та соціальні практики сприяють посиленню групової єдності, формуванню громадянської свідомості та підвищенню рівня самоідентифікації з нацією. Виникає ефект соціальної

фасилітації, коли взаємодія зі «своїми» активізує поведінку, спрямовану на підтримку спільних цінностей і культурної самобутності [3; 22].

Національна ідентичність у цьому контексті діє як психологічний механізм взаємодії індивідуальної та колективної свідомості. Вона є системою смислів, що забезпечує зв'язок між особистим і суспільним рівнями, сприяє інтеграції особистості у культурний простір нації та формує готовність до соціальної відповідальності [13, с. 52].

Культурно-історичний підхід наявних фундаментальних працях В. А. Романця (1926-1998), розглядає національну ідентичність як соціально-психологічний феномен, що формується у процесі привласнення культурних цінностей, традицій, символів і норм суспільного життя. Основна увага зосереджується на тому, що становлення ідентичності особистості відбувається у взаємодії з психкультурою, яка відіграє роль носія смислів, норм і колективного досвіду поколінь [5, с. 47]. У цьому контексті культура постає як система духовних орієнтирів, через які людина інтеріоризує соціальні зразки поведінки, формує уявлення про своє Я та про спільноту, до якої належить.

Національна ідентичність у межах цього підходу постає результатом історичного процесу, у якому особистість сприймає колективні цінності й перетворює їх на внутрішні смисли власного існування. Кожне покоління не тільки успадковує культурні коди попередників, а й переосмислює їх відповідно до нових соціальних і духовних умов. У цьому полягає динамічний характер культурно-історичної ідентичності, що є не фіксованою ознакою, а процесом постійного оновлення взаємозв'язку між особистим і колективним досвідом [8, с. 311].

Національна культура є носієм історичної пам'яті, у якій заковані моральні орієнтири, символічні архетипи та цінності, що визначають ментальність українського народу, його психокультуру [32, с. 130-132]. Вона формує смислове поле, у межах якого людина здійснює самоусвідомлення та самовизначення, встановлює межі між «своїм» і «чужим», конструює уявлення про спільну долю та історичну місію народу. У цьому сенсі культура не

тільки відтворює минуле, а й задає перспективу розвитку, визначаючи, які цінності будуть підтримані, а які втратять актуальність.

Культурно-історичний підхід також акцентує на взаємозв'язку національної ідентичності з психокультурним розвитком суспільства. Ідентичність трактується як елемент психокультури нації – системи духовно-психологічних установок, цінностей і смислів, що визначають характер взаємодії особистості зі світом. Такий підхід дозволяє зрозуміти, як соціокультурне довкілля формує національні риси мислення, поведінки, сприйняття реальності та способи переживання колективного досвіду. Культура у цьому розумінні є не тільки зовнішнім чинником, а й внутрішньою основою становлення особистості [31; 29]. Через процес інтеріоризації культурних зразків людина засвоює соціальні ролі, мову, моральні та естетичні норми, які стають частиною її психічної структури. Національна ідентичність постає як інтегральний результат цього процесу, щонайперше як усвідомлення власної належності до спільноти, що поділяє спільні цінності, мову, символи й культурні традиції.

У межах культурно-історичного підходу важливе значення має смисложиттєвий вимір, який поєднує індивідуальний і колективний виміри досвіду. Формування ідентичності пов'язується зі здатністю особистості осмислювати культурні явища, інтегрувати їх у власну систему цінностей і надавати їм особистісного значення. Цей процес передбачає не тільки пасивне засвоєння, а й активне творення культурного простору, у якому відображаються індивідуальні смисли, що корелюють із національними ідеалами. Вказаний підхід розкриває глибинний зміст національної ідентичності як результату взаємодії історичної пам'яті, соціальних практик і духовного досвіду народу. Ідентичність постає як психологічна структура, у якій поєднуються колективні цінності та особистісне переживання своєї належності до української нації. У цьому сенсі культура – це контекст і дієвий чинник формування внутрішнього світу людини, її світогляду, життєвих орієнтацій і національного самовизначення.

Когнітивно-особистісний підхід бере свій початок у працях представників когнітивної психології – Аарона Бека, Альберта Бандури, Джорджа Келлі, які розглядали людину як активного суб'єкта пізнання, що конструює власну реальність через систему уявлень, переконань і очікувань. У цьому контексті національна ідентичність постає не як статична ознака, а як когнітивна структура, що відображає інтерпретацію особистістю свого місця у соціокультурному просторі [16; 17].

Формування ідентичності, згідно з цим підходом, передбачає процес осмислення та інтеріоризації знань про націю, культуру, історію, мову, що стають елементами особистісної системи уявлень. Національна ідентичність українців – це психоментальна модель, у якій інтегруються когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, що визначають ставлення особи до своєї спільноти. Через неї відбувається пізнання культурних кодів і смислів, які забезпечують цілісність світосприйняття.

Особистісний вимір когнітивного підходу підкреслює активну роль суб'єкта у процесі самовизначення. Людина не просто опановує соціальні установки, а й переосмислює їх відповідно до власного досвіду, системи цінностей і життєвих стратегій. Національна ідентичність у такому розумінні є результатом рефлексивної діяльності свідомості, у межах якої особистість інтерпретує культурні символи, наративи та соціальні норми, надаючи їм індивідуального значення [17; 32].

У сучасній українській психології когнітивно-особистісний підхід розвивається у працях С. Мітіної, В. Москальця, А. А. Фурмана які трактують становлення ідентичності як складний процес особистісного пізнання себе через призму соціально-культурних контекстів. Вони наголошують, що національна ідентичність виконує регулятивну функцію у системі самосвідомості – забезпечує узгодженість між когнітивними уявленнями про світ, емоційним ставленням до нього та поведінковими проявами [17; 18; 28].

У межах цього підходу особливе значення має поняття когнітивної схеми, що визначає спосіб інтерпретації соціальних подій і культурних явищ. Через

формат національної ідентичності людина сприймає інформацію, оцінює соціальні явища та здійснює моральний вибір. Когнітивна структура «Я-національне» діє внутрішнім орієнтиром поведінки, який впливає на рівень патріотизму, громадянської активності та ставлення до державних символів.

Когнітивно-особистісний підхід також пояснює динаміку національної ідентичності як результат змін у когнітивній системі особистості. Під впливом соціокультурних трансформацій, масової культури та інформаційного довкілля відбувається переосмислення базових уявлень про націю, історію, цінності. Зміна когнітивних структур призводить до оновлення образу «Ми» та способів його емоційного переживання, що свідчить про гнучкість та адаптивність національної свідомості [17; 18].

Смисложиттєвий підхід у психології національної ідентичності базується на ідеї, що становлення особистості, її самоусвідомлення і належність до певної спільноти визначаються процесом осмислення життя, його цінностей і мети. Цей підхід, розроблений А. А. Фурманом який розглядає людину як активного суб'єкта смислотворення, котрий через власні життєві вибори, вчинки й духовні переживання визначає своє місце у світі [28, с. 259-262].

Національна ідентичність у межах смисложиттєвого підходу постає не тільки як результат соціалізації чи культурної інтеріоризації, а як внутрішній смисловий конструкт, що інтегрує уявлення особистості про історію, культуру, мову, цінності та духовну спадщину народу. Її формування відбувається через рефлексію над питаннями: «Хто я серед інших?», «Що означає бути українцем?», «У чому сенс приналежності до нації?». У цьому сенсі ідентичність є не просто знанням про власну спільноту, а результатом переживання смислу як глибинного емоційно-ціннісного ставлення до своєї культури, традицій і Батьківщини [32, с. 83].

Центральним поняттям цього підходу є смислове поле особистості, яке визначає спосіб її буття у світі. Національна ідентичність формується в межах цього поля як система внутрішніх смислів, що відображають взаємозв'язок між особистими прагненнями та культурно-історичними цінностями народу. Кожен

індивід у процесі життєдіяльності постійно переосмислює свій досвід, надаючи йому значення через призму національної свідомості. Такий механізм забезпечує цілісність Я та узгодженість між індивідуальним і колективним рівнями психіки. Особливу увагу в межах смисложиттєвого підходу приділено поняттю вчинку як структурної одиниці життєвого шляху. Вчинок – це не тільки дія, а й духовно-смысловий акт, що відображає особистісний вибір і ціннісну позицію особистості. Отож, через вчинкову активність людина реалізує свою приналежність до національної спільноти, трансформуючи абстрактні цінності у конкретні дії – моральні, соціальні, творчі [31; 33; 39].

Смисложиттєвий підхід також розкриває динаміку ідентичності як процес переходу від зовнішньо нав'язаних культурних ролей до усвідомленої духовної позиції. На ранніх етапах розвитку особистість може наслідувати соціальні зразки, однак згодом вона починає усвідомлювати власну участь у творенні культури. Саме в цей момент виникає зріла форма національної ідентичності, що базується на внутрішньо пережитому смислі приналежності, а не тільки на формальному ототожненні. Також у підході ідентичність виконує функцію екзистенційної стабілізації – допомагає особистості зберігати внутрішню рівновагу, орієнтуватися у складних соціокультурних ситуаціях та осмислювати власну участь у спільному історичному процесі. Вона поєднує духовну саморефлексію, моральну свідомість і культурну спадкоємність, утворюючи цілісний психологічний механізм буття людини в національному контексті [35; 37; 32].

Отже, смисложиттєвий підхід дозволяє інтерпретувати національну ідентичність як психологічну основу духовної суб'єктності людини, що забезпечує єдність між особистісним і національним, між внутрішнім світом і колективним досвідом народу. Завдяки здатності до смислотворення особистість не тільки засвоює культуру, а й відтворює її у власному житті, зберігаючи моральну цілісність і національну самобутність.

Додатковий аспект у структурі національної ідентичності становить її емоційно-регулятивна функція, яка забезпечує внутрішню узгодженість

особистісних переживань і культурних смислів. Ідентичність діє як психологічний фільтр, через який індивід інтерпретує суспільні події та визначає власну позицію щодо них. Емоційна наповненість національної ідентичності формується через систему культурних символів, родинні наративи, історичні уявлення та колективні переживання, що інтегруються у світогляд особистості ще на ранніх етапах соціалізації. Цей механізм пояснює стійкість національних почуттів і їхню здатність зберігати психологічну рівновагу навіть у кризових ситуаціях [19; 32].

Динамічний характер національної ідентичності проявляється також у взаємозв'язку індивідуальних життєвих цілей із колективними цінностями. Ідентичність надає особистості життєвий напрям, визначає межі відповідальності та допомагає інтегрувати власні потреби у ширший соціокультурний контекст. У цьому сенсі вона виконує функцію орієнтації — створює систему координат, що дозволяє індивіду зберігати смислову цілісність у складних соціальних обставинах. Дослідження сучасних українських психологів свідчать, що національна ідентичність постає чинником розвитку громадянської активності, підвищує рівень соціальної відповідальності та зміцнює здатність особи до морального самовизначення [3; 11; 27].

Важливою складовою є й ціннісно-нормативна функція, у межах якої національна ідентичність відіграє роль регулятора поведінки. Через систему моральних норм, культурних традицій та символічних структур вона визначає, які форми поведінки є соціально прийнятними, а які суперечать уявленню про «свою» спільноту. Ціннісна регуляція не нав'язується зовні — вона інтегрується у внутрішній світ особистості як частина її морального самоконструювання. Саме тому національна ідентичність здатна забезпечувати стійкість поведінкових стратегій навіть у ситуаціях соціальної невизначеності [26; 31].

У сучасних умовах глобалізації й цифровізації виникає потреба в інтерпретації національної ідентичності як відкритої системи, що поєднує

традиційні елементи з новими культурними впливами. Така «відкрита ідентичність» дозволяє особистості інтегрувати універсальні цінності без втрати внутрішньої культурної основи. Цей процес вимагає високого рівня рефлексії, здатності до критичного мислення та усвідомлення власної культурної належності. Саме такі психологічні механізми описуються в сучасних працях про психокультуру особистості, де наголошується, що розвиток ідентичності можливий тільки за умови гармонійного співіснування індивідуальних і колективних смислів [29; 32; 36].

Отже, національна ідентичність у сучасній психології трактується як багаторівнева структура, що охоплює когнітивні уявлення, емоційно-ціннісні переживання, поведінкові стратегії та смисложиттєві орієнтири. Вона формується у взаємодії з культурним довкіллям, соціальними інститутами та особистісним досвідом, забезпечуючи інтеграцію людини у національний простір і водночас — збереження її духовної автономії. Завдяки цьому національна ідентичність виконує роль внутрішнього психологічного стрижня, що підтримує цілісність особистості й забезпечує здатність до відповідальної участі у житті спільноти [30; 35].

Висновки розділу 1

1. Масова культура у сучасному соціокультурному просторі постає як потужний психологічний чинник, що формує систему цінностей, норм і моделей поведінки індивіда. Вона не тільки відображає суспільні процеси, а й активно впливає на структуру свідомості, виконуючи функції вторинної соціалізації. Через медіа, індустрію дозвілля, популярну музику, кіно та цифрові комунікації людина засвоює універсалізовані культурні схеми, які сприяють інтеграції у соціум. На цьому рівні масова культура виконує роль соціального посередника між особистим і колективним, задаючи орієнтири соціально прийнятної поведінки та формуючи символічні межі культурної належності.

2. Вторинна соціалізація, що відбувається у межах масової культури, характеризується процесами стандартизації та символізації досвіду. Індивід

стикається з безліччю моделей ідентичності, які конкурують між собою за право бути засвоєними. Це довкілля сприяє формуванню нормативного поля, у межах якого вибудовується «еталонна» поведінка – соціально схвалювана, емоційно приваблива та медійно підкріплена. Масова культура, таким чином, не тільки інформує, а й соціалізує, створюючи канали внутрішнього прийняття колективних цінностей.

3. Одним із базових механізмів впливу масової культури є наслідування, що є формою опосередкованого соціального навчання. Через повторюваність образів і поведінкових моделей у медіапросторі індивід неусвідомлено засвоює цінності, мовні коди, емоційні реакції. У молодіжному довкіллі наслідування стає засобом побудови ідентичності, адже культурні герої, музичні виконавці чи інфлюенсери виконують роль символічних орієнтирів. Соціальні мережі посилюють цей процес, перетворюючи наслідування з пасивного спостереження на діяльнісну практику – людина не просто копіює поведінку, а створює власні форми її репрезентації. Таким чином, наслідування виконує інтеграційну і нормативну функцію, забезпечуючи узгодженість між індивідуальними проявами та груповими стандартами.

4. Іншим ключовим механізмом є ідентифікація, через яку особистість ототожнює себе з певною групою, культурним образом або символом. У масовій культурі цей процес відбувається завдяки медійному конструюванню привабливих образів, що виконують функцію соціальних моделей. Ідентифікація дозволяє індивіду відчути належність до спільноти, розділити її емоції, мову, стиль і систему символів. У цьому сенсі масова культура формує психологічні межі «ми-ідентичності» спільного простору емоційного і ціннісного єднання. Особливої ваги цей процес набуває в умовах війни, коли медійні образи героїзму, солідарності та національної гідності стають засобом підтримки колективної стабільності й громадянської відповідальності.

5. Завершальним елементом впливу є символічне споживання, що полягає у засвоєнні й використанні культурних символів як способу підтвердження своєї ідентичності. У цьому контексті споживання набуває не матеріального, а

сміслового характеру: воно виражає приналежність до певної спільноти через мову, музику, звичаї, національну символіку. Масова культура, поширюючи ці символи через медіа, створює умови для колективного переживання спільності. Національні пісні, історичні наративи, візуальні коди стають носіями спільної пам'яті та моральних орієнтирів. Символічне споживання, таким чином, виконує інтегративну функцію – воно зміцнює зв'язок між особистим і національним досвідом, перетворюючи культуру на простір єдності та взаємної підтримки.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

2.1. Масова культура як чинник колективної пам'яті та символічних уявлень українців

Колективна пам'ять – це багаторівнева система, у межах якої суспільство фіксує, осмислює й відтворює власний історичний досвід. Вона поєднує когнітивні, емоційні та соціокультурні процеси, що забезпечують тяглість поколінь і формують узгоджене бачення минулого. На відміну від індивідуальної пам'яті, колективна не зберігає події у фактичному вигляді, а трансформує їх у символічні образи, що підтримують цілісність групового світогляду. Через спільні інтерпретації, ритуали, мову та мистецькі форми минуле набуває значення, спільного для всієї спільноти. Колективна пам'ять є не архівом фактів, а динамічною системою реконструкції досвіду. Її зміст постійно переосмислюється під впливом нових історичних і культурних контекстів. Реконструктивний характер пам'яті визначається когнітивними механізмами інтерпретації, у процесі яких спільнота створює наративи, що забезпечують психологічну стабільність і почуття спадкоємності. В. Москалець наголошує, що пам'ять діє як форма колективного пізнання, де індивідуальні уявлення підпорядковуються системі спільних смислів [18; 22].

У структурі колективної пам'яті вирізняють кілька взаємопов'язаних процесів – інтеріоризацію, емоційне переживання та соціальну валідацію. Інтеріоризація означає засвоєння культурних уявлень про минуле через виховання, традиції, історичні тексти та символи. Емоційне переживання забезпечує глибину включення особистості у спільний досвід, перетворюючи події історії на морально значущі орієнтири. Соціальна валідація надає цим спогадам колективного статусу, утверджуючи їх у суспільній свідомості як

елементи спільної ідентичності. Колективна пам'ять формує механізми підтримання групової ідентичності. Індивід інтегрує власне «Я» у контекст історії нації, ототожнюючи себе з певними героями, подіями, культурними символами. Так створюється відчуття належності до спільноти, засноване на спільних емоційних і смислових орієнтирах. Система колективних спогадів стає джерелом ціннісних норм, моральних взірців і соціальних моделей поведінки, які регулюють міжособистісну взаємодію та визначають межі «свого» і «чужого» [13; 19].

У межах культурно-історичного підходу (О. П. Потебня, Л. Виготський, О. Лурія, В. А. Романець) пам'ять розглядається як форма засвоєння історичного досвіду людства через взаємодію із символічними структурами культури. А. В. Фурман підкреслює, що колективна пам'ять є складником психокультури нації – цілісної системи духовних смислів, у межах якої передаються ментальні коди, моральні ідеали та емоційні способи переживання реальності. Вона слугує не тільки механізмом передачі знань, а й засобом формування психологічних структур, що визначають спосіб мислення й поведінки людини у спільноті [31, с. 85-88].

Однією з найважливіших властивостей колективної пам'яті є її селективність. Суспільство запам'ятовує не всі події, а тільки ті, що відповідають його ціннісним орієнтирам. Забування має адаптивний характер і допомагає відновити внутрішню рівновагу після травматичних досвідів. Селективність визначає, які наративи зберігаються, а які витісняються, формуючи нові смислові акценти у суспільній свідомості. Цей процес часто супроводжується появою контрнарративів, які переглядають усталені історичні образи та відкривають шлях до оновлення колективної ідентичності [19, с. 94-97].

Концепція архетипів К. Г. Юнга дає змогу пояснити сталість структур колективної пам'яті. Архетипи – універсальні психічні форми, що проявляються в міфах, легендах, народних символах і колективних емоціях. Вони формують базові схеми сприйняття історичного досвіду: образ Героя

символізує боротьбу й самопожертву, Матері – опіку й продовження життя, Фенікса – відродження. Ці архетипи утримують емоційно-сміслову тяглість культури та визначають глибинні моделі самоусвідомлення народу [42, с. 314-316].

У сучасному суспільстві колективна пам'ять дедалі частіше реалізується через медіалізовані форми. Масова комунікація перетворює історичні події на візуальні й наративні образи, які циркулюють у цифровому просторі та набувають нових значень у процесі повторного споживання. Така трансформація робить пам'ять більш доступною, але й більш фрагментарною. Вона зберігає здатність до консолідації суспільства, однак дедалі більше залежить від культурних індустрій, які формують емоційні моделі переживання минулого. Колективна пам'ять, у цьому контексті, діє не тільки сховищем досвіду, а механізмом формування ідентичності. Вона підтримує внутрішню єдність спільноти, забезпечує моральну спадкоємність поколінь і створює психологічні підвалини національної самосвідомості [22, с. 312-315].

Масова культура функціонує як потужний канал передачі й переосмислення історичного досвіду. Вона створює символічний простір, у межах якого минуле набуває сучасних інтерпретацій і візуально-емоційних форм. Через популярну музику, кінематограф, серіали, соціальні мережі та рекламні образи історичні події перетворюються на спільні культурні коди, що підтримують колективну пам'ять. Цей процес має не тільки інформативне, а й психологічне значення – він забезпечує відтворення ідентичності через емоційне проживання минулого. Механізм реконструкції історії в масовій культурі ґрунтується на взаємодії когнітивних і емоційних процесів. Когнітивний компонент передбачає структурування минулого у вигляді сюжетів, метафор і архетипічних схем, які легко засвоюються свідомістю. Емоційний компонент закріплює ці образи через переживання гордості, жалю, провини або надії. Завдяки поєднанню цих механізмів масова культура створює відчуття колективної присутності в історії, уможливлючи її повторне “проживання” в актуальному часі [22; 23].

Візуально-символічна форма подачі історії у масовій культурі перетворює пам'ять на елемент повсякденної свідомості. Фільми, телевізійні серіали, документальні проєкти та публічні кампанії відтворюють ключові події нації у форматі, який забезпечує швидке емоційне залучення. Кожен такий продукт не тільки інформує, а й кодує певну моральну або ідеологічну позицію. Через повторюваність і масову доступність ці наративи стають частиною “фонового знання”, яке визначає базові уявлення про історичну справедливість, героїзм, жертвність і провину [10, с. 392-395].

Масова культура активно оперує архетипами, що формують глибинні моделі інтерпретації минулого. Архетип Героя постає у фігурах воїнів, волонтерів, діячів культури, які втілюють колективну волю до опору. Образ Матері символізує народ як джерело життя та стійкості, тоді як архетип Фенікса – ідею відродження після втрат і катастроф. Завдяки цим образам історія набуває символічної цілісності, а культурні продукти масового споживання виконують функцію емоційного узгодження колективної свідомості [42, с. 314-316].

Медіалізація історичної пам'яті формує специфічні психологічні ефекти. Часте відтворення візуальних символів, музичних мотивів чи наративів минулого створює ефект “емоційного повторення”, який посилює відчуття причетності до спільного досвіду. Разом з тим надмірна комерціалізація історії може призводити до спрощення або естетизації трагічних подій, коли пам'ять втрачає глибину й перетворюється на поверхневий культурний знак. Цей феномен породжує суперечність між автентичністю історичного досвіду та його споживчими формами. В умовах інформаційного суспільства відбувається зміщення центру історичної комунікації з академічних джерел у бік масових. Соціальні мережі та цифрові платформи перетворюють пам'ять на процес спільного творення, де користувачі самостійно продукують, поширюють і коментують історичні наративи. Колективна пам'ять стає поліфонічною, а її зміст – більш гнучким і ситуативним. Попри це, масова культура зберігає

функцію інтегратора: вона створює спільні символічні простори, у межах яких індивіди відчувають себе частиною спільної історії [9; 19].

Для українського суспільства масова культура стала інструментом відновлення та переосмислення національної пам'яті. Кінематограф, музика, документальні проєкти, громадські ініціативи – відтворюють досвід боротьби, визвольних рухів, трагедій і перемог, формуючи оновлену систему історичних символів. Через такі форми комунікації утверджується нова моральна оптика, що ґрунтується на цінностях гідності, свободи й стійкості. У цьому процесі пам'ять перестає бути ретроспективною і перетворюється на засіб самопізнання спільноти [24, с. 87-90].

Символічні уявлення становлять одну з базових форм організації колективної свідомості. Вони визначають спосіб, у який суспільство осмислює історію, ідентичність і культурні цінності. У психологічному розумінні символічне уявлення – це узагальнений образ, що поєднує емоційне, когнітивне й міфологічне значення. Через такі уявлення індивід засвоює спільні моделі світорозуміння, перетворюючи культурний досвід на внутрішній смисловий ресурс. Символічні уявлення не є прямим відображенням дійсності; вони функціонують як її психічна реконструкція, що проходить через призму колективних архетипів і ціннісних координат. К. Г. Юнг розглядав символ як «міст між свідомим і колективним несвідомим», що дозволяє людині інтеріоризувати культурні смисли у формі доступних образів. Завдяки цьому символи стають інструментом емоційної та когнітивної інтеграції досвіду – вони узгоджують минуле з теперішнім, індивідуальне з колективним, реальне з уявним [5; 42].

Функціональне значення символічних уявлень полягає у стабілізації групової пам'яті. Вони фіксують події, осіб та ідеї у формі емоційно насичених образів, забезпечуючи їхню повторюваність у культурних практиках. Через символи відтворюються моральні орієнтири, соціальні норми та ідеали поведінки, що підтримують цілісність національного світогляду. Як зазначає А. В. Фурман, символічний простір культури є психокультурним довкіллям, у

межах якого відбувається смислотворення – тобто перетворення соціально заданих значень у внутрішні переконання та життєві смисли [31, с. 115-119].

Механізм функціонування символічних уявлень полягає у взаємодії трьох рівнів: когнітивного, емоційного й комунікативного. На когнітивному рівні символи постають як моделі знання – вони кодуєть складні історичні події у формі спрощених метафор. Емоційний рівень надає символам сили впливу, адже вони пробуджують колективні почуття приналежності, гордості, болю або солідарності. Комунікативний рівень забезпечує їхнє поширення через культурні практики – мистецтво, ритуали, пісні, мас-медіа. Завдяки цьому символічні уявлення утворюють систему, що забезпечує безперервність культурної пам'яті [8, с. 311-313].

У сучасній масовій культурі символічні уявлення набувають нових форм. Вони втрачають статичність і перетворюються на мобільні елементи комунікації, здатні швидко адаптуватися до соціальних подій. Мем, гасло, візуальний знак або музичний мотив стають носіями колективного досвіду. Їхнє повторення у цифровому докільлі виконує функцію колективної «репетиції» пам'яті, підтримуючи емоційний зв'язок між членами спільноти. В українському контексті символічні уявлення відтворюють ідеї свободи, гідності, солідарності та духовної стійкості. Пісні, народні орнаменти, національна символіка, архетипічні образи захисника, матері, землі чи дому – виконують роль стабілізаторів колективної ідентичності. Вони поєднують історичну пам'ять із сучасним досвідом, забезпечуючи спадкоємність поколінь. Як зазначає Н. Кривда, сучасні медіа перетворили символи на «оперативну пам'ять суспільства», у якій фіксуються ключові переживання народу [10; 19].

Символічні уявлення мають і регулятивну функцію: вони задають еталонні образи поведінки, визначають, що вважається морально правильним, героїчним або гідним наслідування. Масова культура транслює ці моделі через повторення та емоційне підкріплення. Завдяки цьому символічний контент набуває сили соціального впливу, формуючи установки, цінності й способи інтерпретації реальності. Система символічних уявлень є спільним полем, де

поєднуються колективна пам'ять, культурна традиція і психологічна ідентичність. Вона визначає, як суспільство осмислює свій досвід, зберігає моральну цілісність і здатність до відновлення після криз. Символи стають не тільки засобом комунікації, а й механізмом психологічної єдності нації[41, с. 118-120].

2.2. Позитивні аспекти масової культури у зміцненні національної ідентичності українства

У сучасному суспільстві масова культура дедалі частіше розглядається не тільки як чинник стандартизації, а як динамічне довкілля формування спільних цінностей і символів, що здатні зміцнювати національну свідомість. Вона інтегрує різноманітні культурні елементи, перетворюючи їх на канали колективної комунікації, у яких відбувається вироблення спільних емоційних і когнітивних кодів. Її соціально-психологічна функція полягає у тому, що вона створює спільний символічний простір, де індивіди переживають відчуття належності до нації, навіть якщо їхній досвід, статус чи соціальне довкілля істотно відрізняються [8; 26].

Сфера культурного споживання у цьому контексті постає як інструмент соціальної інтеграції. Медіа, музика, кіно, цифрові платформи та публічні акти пам'яті формують емоційне тло, спільне для різних груп. Коли соціальні спільноти взаємодіють у межах таких комунікативних полів, відбувається не тільки обмін інформацією, а й утворення колективного емоційного досвіду. Це особливо помітно в українському контексті останніх років, коли культурні образи опору, солідарності та гідності стали основою відчуття спільного «Ми». Як зазначає С. Бойко, у час війни саме популярна культура забезпечує відновлення емоційної згуртованості суспільства, виконуючи роль психологічного посередника між особистим і колективним виміром [3, с. 18-20].

Вплив культурного довкілля проявляється також у формуванні колективної емоційної пам'яті. Спільне переживання подій, відображених у

піснях, кінематографі чи літературі, забезпечує відчуття єдності в часі. Як підкреслює Н. Кривда, емоційна спільність є тим елементом, що підтримує психологічну стабільність ідентичності – вона дає змогу перетворювати індивідуальний досвід на колективне переживання, роблячи його частиною національної пам'яті. Культурні образи, які здобувають загальне визнання, поступово стають своєрідними «емоційними кодами» нації – маркерами, через які суспільство ідентифікує власні цінності[19, с. 93-97].

Позитивна дія культурного довкілля проявляється у здатності забезпечувати соціальну фасилітацію – підсилення колективної активності через спільне емоційне залучення. Перегляд фільмів про героїв сучасної історії, участь у флешмобах, прослуховування музики, що відображає суспільні переживання, створюють психологічний ефект присутності, коли індивід відчуває себе частиною спільної дії. Як свідчить соціально-психологічний підхід, відчуття «спільного руху» посилює не тільки емоційний підйом, а й внутрішню впевненість у правомірності власної позиції. Це сприяє стабілізації групової ідентичності, оскільки через повторюваність символічних практик відбувається закріплення почуття належності[13, с. 95-98].

Особливе значення для зміцнення ідентичності мають процеси інтеріоризації культурних символів у молодіжному довкіллі. Через соціальні мережі, музику, естетику одягу, візуальні образи молоді люди засвоюють національні коди не як зовнішні обов'язки, а як елементи власного самовираження. Це забезпечує природне включення національних символів у щоденну комунікацію. Як зазначає А. Сардак, такі практики формують психологічно комфортні умови для ототожнення з нацією, оскільки символи перестають бути інституційними – вони стають емоційно значущими та персонально пережитими. Цей механізм поєднує індивідуальний і колективний виміри, дозволяючи формувати адаптивну, але внутрішньо узгоджену форму ідентичності[24, с. 89-91].

Культурні продукти, що спираються на архетипи – образи захисника, матері-землі, народу, що відроджується, сприяють підтриманню внутрішньої

стійкості суспільства. Вони не тільки викликають емоційний відгук, а й стимулюють моральне переживання спільної долі. Як доводить О. Фурман, повторювані символічні моделі мають потужний сугестивний потенціал: вони активізують глибинні рівні самосвідомості, перетворюючи культурні наративи на психологічні механізми колективної підтримки. Через це масова культура здатна виконувати функцію не просто розважальну, а й екзистенційну – зміцнювати внутрішній сенс належності до народу[40, с. 214-218].

Водночас культурна репрезентація традицій не означає замикання в минулому. Її оновлення у формах сучасного мистецтва, реклами, моди або музики дає змогу адаптувати символи до мови сьогодення. Як зазначає П. Герчанівська, завдяки такій динаміці відбувається «переосмислення спадщини без втрати глибинних орієнтирів», що є передумовою сталого розвитку ідентичності. Сучасна форма національної культури має поліфонічний характер: у ній співіснують різні естетичні системи, проте всі вони можуть підтримувати єдину ціннісну матрицю – солідарність, гідність, свободу[5, с. 215-217].

З погляду психології смислотворення (А. В. Фурман), позитивна функція культурного довкілля полягає у підтриманні смислової єдності колективного буття. Через символічні дії – спів, спільне святкування, ритуали пам'яті – індивіди не тільки висловлюють почуття, а й створюють нові сенси, що забезпечують тяглість національного досвіду. У цьому аспекті культура виконує роль психодуховного механізму, який об'єднує минуле й сучасність, формуючи відчуття спільної перспективи [31; 32].

Завдяки цим процесам відбувається гармонізація між індивідуальною й колективною самосвідомістю. Особистість, зберігаючи автономність, усвідомлює себе носієм колективної історії та спільної етичної системи. Така взаємодія дозволяє подолати дихотомію між глобальним і локальним, роблячи національну ідентичність відкритою, але стійкою. Масова культура, коли вона спирається на гуманістичні смисли й духовну спадкоємність, стає чинником

психологічної стабільності нації – простором, у якому відтворюється і переживається її культурна єдність [8; 36].

Висновки розділу 2

1. Дослідження взаємозв'язку між масовою культурою, колективною пам'яттю та процесами формування національної ідентичності українців демонструє, що сучасне культурне довкілля функціонує як складний психологічний простір, де відбувається конструювання спільних смислів українства. Колективна пам'ять постає не як пасивне зберігання минулого, а як активний механізм відтворення цінностей, у межах якого суспільство формує моральні та емоційні орієнтири. Її структура ґрунтується на когнітивних, емоційних і соціальних процесах, що забезпечують тяглість національної свідомості, тоді як символічні уявлення виконують функцію психічних моделей, які узгоджують індивідуальне переживання з колективним досвідом. Саме завдяки символам, архетипам і культурним кодам української ментальності зберігається цілісність суспільного світогляду.

2. Вплив глобалізації на психоментальні засади ідентичності має подвійний характер. З одного боку, інформаційна відкритість стимулює міжкультурну комунікацію, але з іншого – провокує когнітивну фрагментацію, втрату глибинних смислових орієнтирів і десенсибілізацію до національних символів. Глобальні медіа формують поверхневі сценарії самоототожнення, унаслідок чого національна ідентичність набуває рис символічної, ситуативної та споживчої. Виникає розрив між декларативною належністю до нації та відсутністю внутрішнього переживання цієї належності. Головна психологічна загроза полягає у зниженні рівня саморефлексії та морального задіяння українців, що виявляється у відчутті культурної неповноцінності, ідентифікаційній втомі та емоційній апатії. Водночас саме ці виклики створюють потребу в оновлених механізмах осмислення власної психокультури, у розвитку критичного мислення та здатності українців до інтеграції універсальних впливів без втрати автентичного змісту.

3. У позитивному вимірі масова культура виконує функцію соціально-психологічної інтеграції. Вона формує спільні емоційні поля, у межах яких виникає відчуття солідарності, спільної долі та моральної єдності. Через мову, музику, кінематограф, цифрові комунікації й мистецькі акти відбувається трансляція цінностей гідності, свободи та взаємопідтримки. Такі форми культурного вираження сприяють емоційній фасилітації, посиленню колективної активності й закріпленню почуття приналежності до світу українськості. У молодіжному докільлі національні символи поступово інтеріоризуються як елементи самовираження, стаючи не зовнішнім обов'язком, а внутрішньою потребою.

4. Психологічний ефект позитивного впливу масової культури полягає у її здатності виконувати функцію смислотворення. Через символічні дії – спільний спів, ритуали пам'яті, участь у культурних подіях – особа інтегрує власний досвід у контекст колективного буття, відновлюючи почуття моральної тяглості. Масова культура, яка спирається на архетипи й духовні цінності, стає чинником внутрішньої стабільності суспільства. Вона узгоджує індивідуальні переживання з колективними, формує позитивну самооцінку спільноти й підтримує психодуховну єдність народу.

5. Отож, у сучасних умовах масова культура постає не тільки джерелом ризиків для національної свідомості, а й потужним психологічним ресурсом її збереження й оновлення. Її потенціал полягає у здатності перетворювати комунікативні практики на механізми осмислення спільного досвіду, забезпечуючи взаємодоповнення між глобальним і національним, між культурною динамікою та духовною тяглістю.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ ВПЛИВУ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

3.1. Організація та процедура емпіричного дослідження

Емпіричну частину дослідження було проведено на базі навчально-наукового центру соціально-психологічної підтримки та резильєнтності Західноукраїнського національного університету. Учасниками даного дослідження стали люди віку від 18 до 50 років. Загальна вибірка становила 25 осіб, які погодилися взяти участь у дослідженні на добровільних засадах. Метою емпіричного дослідження було виявлення особливостей та механізмів впливу масової культури на становлення національної ідентичності українців.

Дослідження проходило у три послідовні етапи:

1) підготовчий етап – визначення вибірки, добір психодіагностичних методик, впровадження авторської тренінгової програми «Масова культура і національна ідентичність».

2) діагностично-тренінговий етап – первинне вимірювання особливостей та механізми впливу масової культури на становлення національної ідентичності українців, проведення тренінгових занять.

3) Узагальнювально – підсумковий етап – повторне тестування та аналіз динаміки показників.

На першому, підготовчому етапі дослідження було проведено добір психодіагностичного інструментарію, що дає змогу комплексно оцінити соціальний вплив та рівень зрілості та типу громадянської ідентичності особистості. До вибраного набору методів було включено науково обґрунтовані та валідизовані опитувальники, що забезпечують достовірність отриманих даних та можливість подальшого оцінювання ефективності впливу тренінгової програми.

Для діагностики були вибрані такі методики:

а) тест-опитувальник «діагностика рівня зрілості та типу громадянської ідентичності особистості - r»(*переглянута версія*), (І.Р. Петровська) (Додаток А).

б) опитувальник “Шкала соціального впливу” (SocialInfluenceScale, A. Stibe & B. Cugelman, 2019) (Додаток Б).

Першою методикою у дослідженні було використано тест-опитувальник «діагностика рівня зрілості та типу громадянської ідентичності особистості - r»(*переглянута версія*), (І.Р. Петровська). Методика спрямована на виявлення того, наскільки усвідомленою, стійкою й соціально значущою є громадянська ідентичність людини. Вона дозволяє визначити не тільки рівень зрілості, а й тип громадянської ідентичності – інституціональний, спільнотний або індивідуально-рольовий. Опитувальник містить низку тверджень, що відображають когнітивні, емоційні й поведінкові аспекти ставлення особистості до держави, суспільства та власної ролі в ньому. Методика відзначається високими психометричними показниками надійності й валідності та широко використовується у соціально-психологічних дослідженнях для аналізу громадянської свідомості, активності й формування патріотичних орієнтацій у контексті суспільних трансформацій.

Друга методика Опитувальник “Шкала соціального впливу” (SocialInfluenceScale, A. Stibe & B. Cugelman, 2019) призначена для вимірювання схильності особистості до соціального впливу та визначення того, як соціальні чинники сприяють змінам у поведінці людини. Методика базується на концепції соціального впливу як рушійної сили поведінкових трансформацій у цифровому та реальному довкіллі. Вона охоплює кілька вимірів: соціальне порівняння, соціальне навчання, соціальну фасилітацію, нормотворення, змагальність і підтримку. За допомогою цієї шкали можна оцінити, наскільки індивід піддається впливу думок, дій чи очікувань інших, а також як соціальне оточення стимулює його до певної активності чи змін. Інструмент використовують у дослідженнях соціальної психології, маркетингу, цифрових комунікацій і громадянської участі, адже він допомагає виявити механізми,

через які соціальні норми, групові стандарти й міжособистісні взаємодії формують поведінкові установки та колективну ідентичність.

Поєднання методик «Діагностика рівня зрілості та типу громадянської ідентичності особистості» І. Р. Петровської та «Шкали соціального впливу» А. Stibe і В. Cugelman є доцільним у межах психодіагностики соціально-психологічних механізмів формування ідентичності. Перша методика дає змогу визначити ступінь усвідомленості, стабільності та соціальної значущості громадянської самосвідомості, тоді як друга виявляє рівень піддатливості індивіда до зовнішніх соціальних впливів, які можуть як сприяти розвитку громадянської позиції, так і зумовлювати її деформацію під тиском масових норм. У комплексному застосуванні ці інструменти дозволяють дослідити взаємозв'язок між внутрішньою зрілістю ідентичності та зовнішніми чинниками її формування, виявити баланс між автономією особистості й соціальною конформністю, а також зрозуміти, як механізми соціального впливу визначають якість громадянської самоідентифікації.

Другий етап полягав у впровадженні авторської тренінгової програми, що дала змогу поглибити розуміння учасниками процесів формування національної ідентичності під впливом масової культури. Завдяки поєднанню інтерактивних форм роботи та аналітичних блоків програма сприяла активізації рефлексії, розвитку критичного мислення й усвідомленню власних культурних орієнтирів.

Виконання вправ «Культурне дзеркало» та «Символи, що говорять» допомогло учасникам ідентифікувати ті елементи масової культури, які сприяють збереженню національної самобутності, а також ті, що розмивають або підміняють її чужими культурними зразками. Інформаційний блок «Масова культура як чинник ідентичності» забезпечив теоретичне осмислення взаємозв'язку між культурними практиками та ідентифікаційними процесами, створивши підґрунтя для подальших особистісних висновків.

Тренінгова програма «Національна самосвідомість» тривала 5 днів по 3 години в день. Тривалість і темп проведення тренінгу були визначені таким

чином, щоб забезпечити поступове й стійке засвоєння учасниками отриманих знань і навичок у процесі практичного застосування. Структура тренінгу:

Мета тренінгу: формування усвідомлення учасниками того, як елементи масової культури (медіа, мода, музика, кіно, реклама тощо) впливають на процеси становлення та збереження національної ідентичності. Розвиток критичного мислення, національної самосвідомості й рефлексії щодо культурних орієнтирів.

Загальна тривалість: 3 год

Вправа 1. «Культурне дзеркало»

Мета: виявити, які елементи масової культури найчастіше формують уявлення учасників про “своє” і “чуже”.

Тривалість: 35 хвилин.

Матеріали: фліпчарт, стікери, маркери.

Інформаційний блок. «Масова культура як чинник ідентичності»

Мета: ознайомити учасників із теоретичними уявленнями про взаємозв'язок масової культури й національної ідентичності.

Тривалість: 1 год.

Матеріали: мультимедійна презентація, короткий конспект для учасників.

Вправа 2. «Символи, що говорять»

Мета: виявити елементи масової культури, які підтримують або підміняють національні символи.

Тривалість: 1 год. 30 хвилин.

Матеріали: картки із зображеннями відомих символів (герої кіно, артисти, бренди, народні мотиви, державна символіка).

На підсумковому етапі було проведено повторне психодіагностичне дослідження із застосуванням тих самих методик, що й на початку експерименту, що дало змогу здійснити як кількісний, так і якісний аналіз отриманих змін.

Отже, обрана процедура дослідження дала змогу отримати емпірично підтвержені дані щодо тренінгового впливу на формування та розвиток

національної ідентичності учасників, зокрема через підвищення рівня усвідомлення культурних чинників, зміцнення позитивного ставлення до власної національної приналежності та зростання критичності у сприйнятті масової культури як соціально-психологічного феномену.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Мета емпіричного дослідження була спрямована на виявлення особливостей та механізмів впливу масової культури на становлення національної ідентичності українців. Для цього використовувалися дві психодіагностичні методики: тест-опитувальник «Діагностика рівня зрілості та типу громадянської ідентичності особистості - г» (*переглянута версія*), (І.Р. Петровська) та опитувальник «Шкала соціального впливу» (Social Influence Scale, A. Stibe & B. Cugelman, 2019). Результати первинної діагностики за методикою тест-опитувальник «Діагностика рівня зрілості та типу громадянської ідентичності особистості - г» (*переглянута версія*), (І.Р. Петровська) відображені в таблиці 3.1. та 3.2.

Таблиця 3.1.

Результати первинного обстеження за методикою «Діагностика рівня зрілості та типу громадянської ідентичності особистості - г» (*переглянута версія*), (І.Р. Петровська).

№	Інтегральна шкала «Зрілість громадянської ідентичності»	Інтегральна шкала «Інституціональна спрямованість»	Шкала «Індивідуально-рольова/ігрова спрямованість»:
1	13	92	4
2	6	78	2
3	15	101	0
4	9	94	0
5	12	86	1
6	11	80	1
7	14	91	1
8	11	71	0
9	10	81	2
10	15	103	0
11	10	88	1
12	12	80	1
13	10	88	2
14	13	93	1

Продовження таблиці 3.1.

15	15	98	2
16	11	83	1
17	15	97	0
18	19	110	3
19	11	76	1
20	12	87	2
21	14	94	1
22	19	114	3
23	11	81	1
24	12	89	2
25	14	97	2

Показники за інтегральною шкалою “Зрілість громадянської ідентичності” коливаються від низьких (6 – 10 балів) до високих (15 – 19 балів), з переважанням середніх значень. Це вказує на наявність базових уявлень про громадянські обов’язки, належність до спільноти та здатність до рефлексії щодо власної ідентичності.

За шкалою «Інституціональна спрямованість» більшість респондентів мають результати в межах 80–100 балів, що свідчить про достатньо високий рівень лояльності до державних інститутів, усвідомлення законів і правил як основ соціальної стабільності. Це може бути ознакою зрілого розуміння необхідності функціонування державних структур для підтримання громадянського порядку.

Щодо «Індивідуально-рольової/ігрової спрямованості», у більшості учасників значення не перевищують 2 бали, що свідчить про незначну вираженість ігрової або поверхневої участі у громадянському житті. Така тенденція вказує на серйозне ставлення до власного статусу громадянина, проте іноді може відображати недостатню гнучкість або низьку креативність у соціальній активності.

Загалом, результати дослідження показують, що громадянська ідентичність учасників перебуває на етапі переходу від ситуативного до більш усвідомленого, зрілого рівня, з тенденцією до зростання інституційної відповідальності та громадянської активності.

Результати первинної діагностики за опитувальником “Шкала соціального впливу” (SocialInfluenceScale, A. Stibe& B. Cugelman, 2019) з результатами в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Результати первинної діагностики за опитувальником “Шкала соціального впливу” (SocialInfluenceScale, A. Stibe& B. Cugelman, 2019)

№	Соціальне навчання	Соціальне порівняння	Соціальні норми	Соціальна фасилітація	Соціальна кооперація	Соціальна конкуренція	Соціальне визнання
1	6.3	6.3	1.8	5.6	2.1	4.6	6.5
2	6	6	6	6	6	6	6
3	3.3	4	3	4.6	4	2.5	4.5
4	4.6	5	3.1	5	1.5	1.8	7
5	5.1	4	4	5	5	4.3	5.6
6	4.8	5.2	4.5	5.1	4.9	4.6	5.3
7	5.1	4.8	5	4.7	4.5	4.2	5
8	4.5	4.9	4.2	4.8	4.6	4.4	4.7
9	5.3	5.4	5.1	5	5.2	5	5.3
10	4.7	4.6	4.3	4.5	4.4	4.2	4.8
11	5.2	4.9	5	4.8	5	4.7	5.1
12	4.9	4	4.5	4.7	4.6	4.5	4.8
13	5	4.7	4.8	5.1	5	4.8	5.2
14	4.6	4.4	4.2	4.3	4.1	4	4.4
15	5.3	5.1	5	5.2	5	4.9	5.3
16	4.8	4.9	4.7	4.8	4.6	4.4	4.9
17	5.5	5.6	5.3	5.4	5.2	5	5.6
18	4.9	4.8	4.6	4.9	4.7	4.5	4.8
19	5	4.9	4.8	4	5.1	4.9	5.2
20	4.7	4.8	4.4	4.6	4.3	4.1	4.5
21	6	6.2	5.9	6.1	6	5.8	6.3
22	4.8	4.9	4.5	4.8	4.7	4.5	4.9
23	4.9	5.1	4.8	5	4.9	4.7	5.2
24	5.1	4.8	5	4.9	4.8	4.6	5.1
25	6.2	6.3	6	6.4	6.2	6.1	6.5

За результатами первинного обстеження за опитувальником “Шкала соціального впливу” (A. Stibe& B. Cugelman, 2019) можна зробити висновок, що більшість учасників демонструють середній рівень сприйнятливості до соціального впливу, що свідчить про збалансованість між автономністю та соціальною відкритістю. У респондентів спостерігається помірна схильність орієнтуватися на думки та поведінку оточення, не втрачаючи при цьому власної позиції. Найвищі показники зафіксовано за шкалами соціального навчання, соціального порівняння та соціального визнання, що вказує на важливість для

більшості учасників процесів наслідування позитивних моделей поведінки, орієнтації на оцінку з боку інших та прагнення бути соціально прийнятими. Водночас помірні результати за шкалами соціальних норм і кооперації свідчать про достатній рівень соціальної адаптації, готовність до співпраці й дотримання суспільних правил. У двох учасників виявлено високі показники соціального впливу, що може характеризувати їх як осіб із підвищеною чутливістю до соціальних очікувань, активною участю в групових процесах і схильністю до саморозвитку через соціальну взаємодію. У решти респондентів результати перебувають у межах середніх значень, що свідчить про стійке, але помірне реагування на соціальні стимули.

Результати вторинної діагностики за методикою тест-опитувальник «Діагностика рівня зрілості та типу громадянської ідентичності особистості - г» (переглянута версія), (І.Р. Петровська) відображені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Результати вторинного обстеження за методикою «Діагностика рівня зрілості та типу громадянської ідентичності особистості - г» (переглянута версія), (І.Р. Петровська).

№	Інтегральна шкала «Зрілість громадянської ідентичності»	Інтегральна шкала «Інституціональна спрямованість»	Шкала «Індивідуально-рольова/ігрова спрямованість»
1	14	101	4
2	7	86	2
3	16	111	0
4	10	103	0
5	13	95	1
6	12	88	1
7	15	100	1
8	12	78	0
9	11	89	2
10	16	113	0
11	11	97	1
12	13	88	1
13	11	97	2
14	14	102	1
15	16	108	2
16	12	91	1
17	16	107	0
18	21	121	3
19	12	84	1
20	13	96	2
21	15	103	1

11	5.4	4.3	5.4	4.3	5.4	4.3	5.4
12	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3
13	5.4	4.3	4.3	5.4	5.4	4.3	5.4
14	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3

Продовження таблиці 3.4.

15	5	5	5	5	5	4	5
16	4	4	4	4	4	4	4
17	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4	5.4
18	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3
19	5	4	4	4	5	4	5
20	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3
21	6.4	6.4	5.4	6.4	6.4	5.4	6.4
22	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3	4.3
23	4.3	5.4	4.3	5.4	4.3	4.3	5.4
24	5.4	4.3	5.4	4.3	4.3	4.3	5.4
25	6	6	6	6	6	6	6

За результатами повторного обстеження за опитувальником “Шкала соціального впливу” (A. Stibe & B. Cugelman, 2019) спостерігається загальна позитивна динаміка у показниках соціального впливу серед учасників.

Порівняння з первинними результатами показало, що у більшості респондентів (18 із 25) відбулося покращення показників, що свідчить про підвищення соціальної активності, зростання готовності до взаємодії з оточенням та розвиток гнучкості у соціальній поведінці. Ці зміни, найімовірніше, пов’язані з ефектом участі у тренінговій програмі, спрямованій на усвідомлення впливу соціальних і культурних чинників.

Висновки розділу 3

1. У результаті проведеного емпіричного дослідження було встановлено, що масова культура має відчутний вплив на формування національної та громадянської ідентичності особистості, визначаючи систему цінностей, соціальні орієнтири та моделі поведінки.

2. Перший етап дослідження, що передбачав первинну психодіагностику, показав переважання середнього рівня зрілості громадянської ідентичності та помірну відкритість до соціального впливу. Це свідчить про наявність базового рівня національної самосвідомості, але з потребою у подальшому розвитку ціннісно-мотиваційних орієнтацій.

3. Упровадження авторської тренінгової програми сприяло активізації рефлексії учасників, підвищенню критичного мислення й усвідомленню ролі масової культури у процесі самовизначення.

4. Результати повторного обстеження підтвердили позитивну динаміку змін. Так, у більшості учасників зросли показники зрілості громадянської ідентичності, інституційної спрямованості та соціальної активності. Це вказує на ефективність тренінгового впливу, спрямованого на розвиток національної самосвідомості та громадянської позиції.

5. Відтак, дослідження довело, що цілеспрямована психологічна робота може посилити процес формування національної ідентичності, підвищити рівень громадянської відповідальності й сприяти становленню активної, свідомої особистості у сучасному культурному просторі України.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження встановлено, що масова культура є одним із провідних соціально-психологічних чинників формування національної ідентичності, оскільки вона постає докільцям, у якому відбувається соціалізація, ціннісна інтеграція й символічне самовизначення особистості. Вона не тільки відображає соціальні процеси, а й активно їх формує, задаючи нормативні моделі поведінки, емоційні коди й символічні межі спільності.

Теоретичний аналіз показав, що масова культура у сучасному суспільстві виконує подвійну функцію: з одного боку – уніфікує, стандартизує, а з іншого – надає інструменти символічного вираження національної ідентичності. Психологічні механізми її впливу (соціалізація, наслідування, ідентифікація, символічне споживання) забезпечують інтеріоризацію колективних смислів і цінностей у структуру самосвідомості особистості. Масова культура стає каналом трансляції колективної пам'яті, національних міфів, символів і наративів, що підтримують історичну тяглість і моральну єдність нації.

Виявлено, що національна ідентичність є складним психічним утворенням, яке поєднує когнітивні, емоційно-ціннісні та поведінкові компоненти. Її формування відбувається через осмислення індивідом своєї належності до культурно-історичної спільноти, прийняття її норм, традицій і цінностей. У сучасному українському контексті національна ідентичність виконує не тільки інтеграційну, а й екзистенційну функцію, діючи як чинник психологічної стійкості, соціальної консолідації та громадянської відповідальності.

Проведене емпіричне дослідження засвідчило, що вплив масової культури на становлення національної ідентичності має як конструктивні, так і ризиковані аспекти. Результати експерименту довели ефективність тренінгової програми «Масова культура і національна ідентичність», яка сприяла зростанню рівня усвідомленості культурних чинників, зміцненню позитивного ставлення до власної національної приналежності, підвищенню критичності до зовнішніх культурних впливів. Після проходження програми учасники

продемонстрували більш сформовану громадянську позицію, підвищену чутливість до національних символів і готовність до рефлексивного осмислення культурних процесів.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що масова культура може бути використана як ресурс розвитку національної ідентичності, за умови її усвідомленого сприйняття та ціннісного переосмислення. Вона здатна виконувати виховну й інтеграційну функції, коли транлює образи, що апелюють до почуття гідності, свободи, історичної пам'яті та спільної мети. Водночас некритичне споживання масових продуктів може призводити до втрати автентичності, фрагментації культурних орієнтирів і зниження почуття національної належності.

Загалом результати дослідження підтверджують, що формування національної ідентичності в умовах глобалізації потребує усвідомленої культурної рефлексії. Масова культура стає не тільки викликом, а й можливістю для самоствердження нації: вона може бути перетворена на простір духовної комунікації, де цінності української культури набувають сучасних форм і глобальної видимості. Саме інтеграція психологічних, культурологічних та освітніх підходів забезпечує ефективне використання потенціалу масової культури для зміцнення національної ідентичності українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арцишевська О. Сутнісний аналіз самовизначення людини. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. 2013. № 11. С. 9-12.
2. Бердяєв М. Особистість як творчий акт. Психологія і суспільство. 2024. № 1. С. 49-80. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.049>
3. Бойко С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах*. № 30. С. 17–21.
4. Буняк Н. А. Загальна психологія : лекції. Тернопіль : вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 300 с.
5. Герчанівська П. Е. Культурологія : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Ун-т «Україна», 2006. 323 с.
6. Гірняк А., Гірняк Г. Формовияви девіантної поведінки у сучасних молодіжних субкультурах та їх соціально-психологічний аналіз. *Психологія і суспільство*. 2023. Т. 87, № 1. С. 199–204.
7. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навч. посіб. Тернопіль : Екон. думка, 2004. 310 с.
8. Денисюк Ж. З. Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. *Культурологічний альманах*, 2025. № 1. С. 309–315.
9. Діденко Н. О. Сучасні індустрії дозвілля як феномен масової культури. *Культура і сучасність: альманах*. 2022. № 1. С. 87–93.
10. Дудніков С. П. Вплив масової культури на колективну ідентичність. *Культурологічний альманах*. 2025. № 2. С. 389–398.
11. Завгородня О. В. Спільні переконання як складова національної ідентичності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2024. Т. 35, № 5. С. 82–86.
12. Карпенко Н. А. Психологія творчості : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 156 с.

13. Козарь Т. П., Іващенко С. М. Аналіз психологічних аспектів впливу масової культури на суспільство в умовах гібридної війни як інструмент для проведення державних реформ. *Держава та регіони*. 2024. № 4. С. 66–72.
14. Кривда Н. Ю., Сторожук С. В. Вплив медіа на колективну пам'ять. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. 2020. № 11. С. 90–100.
15. Лазарук А. Феноменологія самовизначення особи: базові теоретичні підходи у психології. *Психологія і суспільство*. 2024. Т. 89, № 1. С. 131–142.
16. Лазарук А. Ф. Програма емпіричного дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку самовизначення майбутніх психологів. *Психологія і суспільство*. 2025. Т. 92, № 2. С. 168–87.
17. Мітіна С. В. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2020. 274 с.
18. Москалець В. П. Загальна психологія : підручник. Київ : Вид-во Ліра-К, 2020. 564 с.
19. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка : монографія / К. О. Журба та ін. Київ : Нац. акад. пед. наук України ін-т проблем виховання, 2019. 150 с.
20. Основи соціальної психології : підручник / П. П. Горностай та ін. ; ред. М. М. Слюсаревського. Київ : Талком, 2018. 580 с.
21. П. І. Сахно Н. М. Теслик. Вікова психологія : конспект лекцій. Суми : Сум. держ. ун-т, 2024. 194 с.
22. Психологічні механізми становлення суб'єктності дорослих у віртуальному просторі : монографія / М. Л. Смульсон та ін. ; ред. М. Л. Смульсон. Київ-Львів : Вид. Вікторія Кунд., 2021. 180 с.
23. Самікова Н. Масова культура та соціокультурні тенденції XXI століття : взаємозв'язок та реалізація. *Журнал національної музичної академії імені П. І. Чайковського України*. 2021. № 1. С. 21–32.
24. Сардак А. Феномен національної ідентичності в умовах інформаційної війни. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 3. С. 87–91.

25. Сахно П. І., Сахно К. С. Психологія мас : конспект лекцій. Суми : Сум. держ. ун-т, 2022. 117 с.
26. Соціальна психологія : навч. посіб. / Н. Ю. Воляннюк та ін. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.
27. Утвердження української національної та громадянської ідентичності : монографія / К. Журба та ін. ; ред.: К. Журба, О. Рейпольська. Київ : «Компрінт», 2024. 232 с.
28. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.
29. Фурман А. В. Методологічні оптики типів наукової раціональності: атрибути, параметри, підходи. *Психологія і суспільство*. 2025. Т. 91, № 1. С. 24–75.
30. Фурман А. В. Мовно-мовленнєві ресурси розширення і збагачення українськості. *Психологія і суспільство*. 2024. Т. 90, № 2. С. 14–21.
31. Фурман А. В., Морщакова О. Соціальна культура. *Психологія і суспільство*. 2015. Т. 59, № 1. С. 26–36.
32. Фурман А. В. Психокультура української ментальності. 3-тє вид. Тернопіль : НДІ МЕВО, 2014. 168 с.
33. Фурман А. В. Теоретична модель особистісного прийняття людини людиною. *Психологія і суспільство*. 2020. Т. 79, № 1. С. 56–77.
34. Фурман (Гуменюк) О.Є. Психологія впливу: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 304 с
35. Фурман О. Є. Відповідальна особистість та особистісна відповідальність: діалектика категорійного взаємодоповнення. *Психологія і суспільство*. 2025. Т. 92, № 2. С. 22–42.
36. Фурман О. Є. Джерела та засади осягнення позитивно-гармонійної Я-концепції як структурно-функціональної цілісності. *Психологія і суспільство*. 2023. Т. 88, № 2. С. 142–166.

37. Фурман О. Є., Дідора М. Є., Христинюк У. І. Соціальні норми як психокультурний фактор життєдіяльності особистості. *Психологія і суспільство*. 2022. Т. 85, № 1. С. 179–195.

38. Фурман О. Є., Матіяш В. Р. Демократичний стиль управління та психологічна ефективність його впливу. *Психологія і суспільство*. 2025. Т. 91, № 1. С. 166–176.

39. Фурман О., Фурман А. В., Дикий Я. Вчинок і подія як соціємна організованість життєвого шляху особистості. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 143–164.

40. Чалдині Р. Психологія впливу. Харків : Книжк. клуб "Клуб Сімейн. Дозвілля", 2017. 352 с.

41. Штепа О. О., Зінченко Н. О., Коваленко С. В. Масова культура в глобальному дискурсі: соціально-філософський аналіз. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 53. С. 117–120.

42. Юнг К.Г. Архетипи і колективне несвідоме : перекл. з нім. К. Котюк. 2-ге опрац. вид. Львів : «Астролябія», 2018. 608 с.

43. Яблуновський А. В. Українська національна ідентичність: особливості дослідження у вітчизняній науці. *Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних та політичних науках*. 2023. № 6. С. 101–108.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест-опитувальник «діагностика рівня зрілості та типу громадянської ідентичності особистості - г»*(переглянута версія)*, (І.Р. Петровська)

І.1. Інструкція. Із запропонованого переліку характеристик ідентичності особистості, потрібно обрати (позначивши «+») сім найбільш значущих характеристик для Вашого власного сприйняття самого себе (Я-образу). Після цього необхідно проранжувати від 1 до 7 значущість (важливість) кожної обраної характеристики для Вас, тобто потрібно визначити їхню пріоритетність.

Характеристики ідентичності особистості	Найбільш значущі характеристики для Вас (позначити «+»)	Пріоритетність обраних характеристик (1 – надзвичайно важливо, 7 – важливо, але значно меншою мірою)
жінка / чоловік		
подруга / друг		
донька / син		
студент / працівник		
громадянка України / громадянин України		
представник своєї етнічної групи (українець, поляк, єврей, росіянин і т.п.)		
мати / батько		
представник своєї професійної групи (лікар, працівник освіти, юрист, банкір і т.п.)		
представник свого регіону (галичанин, волинянин, закарпатець і т.п.)		
представник певного політичного руху		
представник певної громадської організації/об'єднання		
представник певної субкультури		
представник своєї вікової групи		
представник свого міста/селища/села (львів'янин, одесит і т.д.)		
спортсмен/спортсменка		

І.2. Інструкція. Уважно прочитайте наведені нижче ситуації та твердження. Будь ласка, оберіть той варіант відповіді, який найбільше узгоджується з тим, що би Ви порадили іншим людям у тих обставинах, що склалися. Із запропонованих варіантів відповідей на кожне твердження оберіть ту відповідь, яка найбільше відповідає вашим поглядам та переконанням.

1. Молодій дівчині, яка щойно закінчила університет, одночасно поступило дві пропозиції роботи: від української та іноземної державної компанії. У першому випадку пропонується посада з можливістю впливати на важливі для України рішення, у

другому випадку - іноземна компанія зацікавлена у потенційних можливостях молодій спеціалістці на користь своєї держави і відповідно пропонує надовго змінити місце постійного проживання. Який із запропонованих варіантів Ви б порадили обрати дівчині?:

- а) обрати роботу в українській державній компанії, адже є шанс принесення користі своїй державі, можливість хоч у чомусь спробувати змінити ситуацію на краще;
- б) обрати роботу в українській державній компанії, бо так спокійніше/зручніше, - поруч друзі, батьки і т.п.;
- в) обрати пропозицію іноземної компанії, бо за кордоном кращі можливості самореалізації, вищий рівень життя (освіти, медицини), соціальної захищеності, окрім того, в Україні не реально щось змінити («все вирішують зв'язки та хабарі»).

2. Молода жінка проживає в Дніпропетровській області, недалеко від зони військових дій і має коханого з Росії (який підтримує Україну). Мужчина запропонував їй переїхати до нього. З одного боку, вони давно кохають один одного і вона давно мріяла про те, щоби бути разом, з другого боку – як можна переїхати до країни-агресора? Що порадити жінці?:

- а) переїхати в Росію, бо кохання важливіше за все інше;
- б) переїхати разом в будь-яку третю країну;
- в) переконати коханого переїхати в Україну на безпечну територію;
- г) негайно розірвати стосунки, бо немає «хороших росіян».

3. Ваша знайома несподівано виграла GreenCard (заявку подавала задля фану) і тепер постала перед вибором: скористатися шансом переїхати до США (можливо назавжди) чи залишатися в Україні. Що їй порадите?:

- а) обов'язково потрібно скористатися цим шансом; виїжджати до США якомога швидше і по можливості назавжди;
- б) не залишати свою державу, адже у ній є багато можливостей для власної реалізації (фінансової, професійної, особистісної і т.п.);
- в) поїхати до США лише на деякий час (3-5 років), зокрема, щоб заробити грошей, а потім повернутися назад.

4. У батька є син-одинадцятикласник (17 років), який добре вчиться та знає іноземні мови. За результатами вступних випробувань, син отримав запрошення на навчання у два престижних ЗВО: в Україні та в одній з європейських країн. Що батькові порадити сину?:

- а) обрати український ЗВО і будувати свою кар'єру в Україні;
- б) обрати навчання в Європі, з перспективою там і залишитися;
- в) обрати український ЗВО, але згодом шукати роботу за кордоном з перспективою виїзду на постійне місце проживання.

5. Якби у Вашій подрузі були необмежені фінансові можливості, яку державу Ви би порадили їй обрати для постійного проживання?

- а) не Україну;
- б) Україну;

в) важко сказати.

6. Моє ставлення до тих, хто постійно жаліється на погане життя у нашій державі:

- а) розумію і підтримую їх, бо держава не переймається проблемами пересічних громадян;
- б) не розумію і не підтримую їх, бо те, як ти живеш – залежить лише від тебе;
- в) відразу запитую їх, а що вони особисто зробили для того, щоби жити стало краще.

7. Коли я розмірковую на тим, що дає мені моє громадянство ...

- а) прихожу до висновку, що особливо мені воно нічого не дає;
- б) розумію, що я вправі отримати від держави і що сам(-а) мушу дати їй як громадянин(-ка);
- в) мені стає нудно, бо я маю багато інших, більш цікавих тем для роздумів.

8. Коли кажуть, що «як би всі громадяни (а особливо у владі) діяли у інтересах держави, а не у власних інтересах, ми б мали зовсім іншу державу»....:

- а) мені стає смішно, бо насамперед дбати про себе і пильнувати власні інтереси – це природньо;
- б) покращити стан справ у державі можуть, насамперед, представники державної влади, бо мають для цього відповідні повноваження;
- в) абсолютно погоджуюсь і підтримую позицію, що розвиток держави залежить від кожного з нас.

9. Як би мене запитали про те, яким(-ою) я є громадянином(-кою), то я би:

- а) сказав(-ла), що маю чітке уявлення про те, яким(-ю) громадянином(-кою) я є, бо неодноразово замислювався(-лася) над цим;
- б) віджартувався(-лася), бо ніколи над цим не замислювався(-лася);
- в) сказав(-ла), що знаю про роль громадянина, тобто про те, яким має бути громадянин, однак ніколи не співставляв(-ла) це із собою.

10. У відносинах з державою здебільшого я відчуваю себе:

- а) «маленьким гвинтиком великого механізму»;
- б) повноцінним і рівним учасником цих відносин;
- в) знеціненим/малозначущим.

11. Коли я чую про громадян інших держав або спостерігаю за ними, перебуваючи за кордоном, я:

- а) заздрю їм, бо їхнє життя набагато комфортніше;
- б) розумію, що вони більш відповідальні перед собою і державою;
- в) не бачу суттєвих відмінностей, бо їхнє життя є таким самим як і у нас.

12. Як би мене запитали про мій особистий внесок у розвиток держави, я би сказав(-ла), що:

- а) мені нічого запропонувати державі, бо від мене нічого не залежить;

б) відповідально ставлюся до виконання своїх обов'язків громадянина і домагаюся виконання обов'язків від інших співгромадян, зокрема представників державних органів;

в) намагаюся діяти згідно встановлених норм і правил, але доти, доки вони не суперечать моїм потребами і інтересами.

13. Багато з того, що відбувається у нашій державі (політиці, економіці, соціальній сфері) мені не подобається. Тому, я ...

а) намагаюся цим не перейматися, і пробувати жити так, щоб мене ці проблеми мінімально торкалися;

б) відчуваю себе обділеним(-ою), бо багато моїх бажань не можуть здійснитися;

в) прагну зрозуміти причини виникнення негараздів (читаю, слухаю експертів і т.п.) і скласти власне уявлення про можливості всіх і кожного у мінімізації проблем.

14. Я вбачаю свою місію як громадянина(-ки) держави у тому, щоб ...

а) спробувати вижити за будь-яких обставин;

б) підтримувати інших у критиці влади, може з цього щось вийде;

в) захищати інтереси держави і співгромадян, ініціювати зміни задля покращення їхнього добробуту.

15. У дискусії з колегами/друзями про нашу державу, перспективу її розвитку, ролі у цьому наших громадян, я:

а) намагаюся здебільшого мовчати, бо якихось конкретних міркувань з цих питань у мене немає;

б) озвучую ті думки, що першими приходять у голову, однак легко можу змінити свої погляди, послухавши інших;

в) обстоюю свої погляди і переконання, бо маю чітку осмислену позицію.

ІІ.1. Інструкція. Оцініть наведені нижче твердження. Обведіть відповідну цифру, використовуючи 7-ми бальну шкалу, де 1 – абсолютно не погоджуюся, 7 – абсолютно погоджуюся.

1	Організаційне середовище держави (ієрархічне, правове) занадто складне і незрозуміле для мене	1	2	3	4	5	6	7
2	Мені неприємно, коли я чую образливі висловлювання на адресу моїх співгромадян з боку громадян інших держав, навіть якщо вони справедливі	1	2	3	4	5	6	7
3	Інтереси держави завжди суперечать інтересам простих громадян	1	2	3	4	5	6	7
4	Мені не байдужа доля України як держави	1	2	3	4	5	6	7
5	Моя повсякденна діяльність не створює нічого цінного для держави	1	2	3	4	5	6	7
6	Я не маю відчуття тісного зв'язку та солідарності (єдності, спільності) з іншими громадянами	1	2	3	4	5	6	7
7	Сенс подій (політичних, соціально-економічних тощо), що відбуваються у нашій державі, зрозуміти	1	2	3	4	5	6	7

	неможливо, тому прагнення у них розібратися – даремна трата часу							
8	Більшість моїх життєвих проблем є типовими для громадян саме моєї держави	1	2	3	4	5	6	7
9	Я не почуваюся захищеним у своїй державі, ані у соціальному, ані у правовому плані	1	2	3	4	5	6	7
10	Суверенітет та цілісність України для мене не настільки важливі, щоб я був готовий(-а) їх захищати	1	2	3	4	5	6	7
11	Неодноразово переконувався(-лася) на власному досвіді, що стараннями всіх разом і кожного окремо, поступово можна змінити ситуацію у нашій державі на краще	1	2	3	4	5	6	7
12	Зазвичай мені соромно за те, що я належу до спільноти громадян України	1	2	3	4	5	6	7
13	Для мене важливо знати про всі події, що відбуваються в державі. Я постійно відслідковую стан справ у політичній, фінансово-економічній, соціальній сферах	1	2	3	4	5	6	7
14	Я маю багато спільного з іншими громадянами моєї держави	1	2	3	4	5	6	7
15	Держава сприяє моїй самореалізації	1	2	3	4	5	6	7
16	Якщо була б можливість, я би переїхав(-ла) в іншу країну на постійне місце проживання	1	2	3	4	5	6	7
17	Своїми щоденними справами я довожу, що піклуюся про розвиток держави	1	2	3	4	5	6	7
18	Я не можу про себе сказати, що є типовим представником(-цею) громадянської спільноти	1	2	3	4	5	6	7
19	Я обізнаний(-а) щодо своїх громадянських прав та обов'язків	1	2	3	4	5	6	7
20	У мене мало спільного з іншими співгромадянами, бо ми є надто різні	1	2	3	4	5	6	7
21	Держава нічого не робить для того, щоб змінити на краще життя таких людей, як я	1	2	3	4	5	6	7
22	Я вірю у «світле майбутнє» української держави	1	2	3	4	5	6	7
23	Моя участь у тих чи інших формах громадянської активності носить, зазвичай, ситуативний характер; часто дію «за компанію»	1	2	3	4	5	6	7
24	Я чітко бачу відмінності громадян своєї держави від громадян інших держав	1	2	3	4	5	6	7
25	При виникненні проблем, зазвичай, я не знаю, у який спосіб потрібно їх розв'язувати, у які інстанції мені звертатися	1	2	3	4	5	6	7
26	Побоюючись осуду з боку інших співгромадян, я намагаюся завжди врахувати безліч нюансів, коли збираюся обстоювати свої громадянські та політичні погляди	1	2	3	4	5	6	7
27	Я почуваюся малозначущим(-ою), неважливим(-ою) у своїй державі	1	2	3	4	5	6	7
28	Я готовий(-а) інвестувати час та зусилля заради змін у державі та кращого її майбутнього	1	2	3	4	5	6	7
29	Я дотримуюся законів і домагаюся дотримання законів іншими	1	2	3	4	5	6	7
30	Здебільшого, мені байдуже до проблем оточуючих мене	1	2	3	4	5	6	7

співгромадян								
--------------	--	--	--	--	--	--	--	--

Прочитайте наведені нижче ситуації (п. 31-40) і варіанти відповіді, які дають персонажі. Оберіть із запропонованих альтернатив ту, яка видається Вам найбільш ймовірною.

31. Володимир є водієм маршрутного таксі. Попри встановлені карантинні обмеження «помаранчевої» зони (під час пандемії COVID-19) намагався щоразу впустити у салон якомога більше людей. Одного разу його оштрафували за порушення норм перевезення пасажирів.

– «Що же це коїться? – обурюється Володимир своєму знайомому Олександру. – Я ж дбаю про інших, розумію, як це важливо вчасно потрапити додому, на роботу чи куди інде..., а мене ще за це штрафують».

Що, на вашу думку, міг йому відповісти Олександр?

а) «Друже, зізнайся, насправді ти думав, у першу чергу, про себе, бо не хотів зменшення заробітку. Я ж правильно розумію, що чим більше людей у салоні, тим більше ти заробляєш?»

б) «Ти все правильно кажеш. У нашій державі добро завжди карається. Можна подумати, що оті карантинні обмеження дійсно можуть врятувати від зараження. Все це робиться аби погіршити життя таких простих людей, як ти і я»

в) «Не переймайся тим всім, це звичайні робочі процеси»

32. Христина завершує навчання в магістратурі. Одного разу вона випадково зустрілася зі своєю однокласницею Оксаною, з якою давно не бачилася. Розговорилися. Згадали спільне минуле і тут Оксана запитала Христину, де вона планує працювати після закінчення університету або може вже працює?

– «Ти що не знаєш, що в нашій державі влаштуватися на роботу, а тим паче за спеціальністю, без зв'язків і хабарів молодому спеціалісту нереально! Поїхала б може за кордон, але наш диплом там не завжди визнається...». Що, на вашу думку, відповіла подруга?

а) «Абсолютно з тобою погоджуюся, держава мала б забезпечувати першим робочим місцем випускників ЗВО, а так виглядає, що ми нікому не потрібні».

б) «Не кажи дурниць, зараз є багато можливостей для працевлаштування, всі мої знайомі знайшли собі роботу, просто треба хотіти цього».

в) «Може не одразу, але я вірю, що все у нас буде добре».

33. Олег та його дружина офіційно не працевлаштовані (однак добре заробляють), мають двох дітей-школярів. Сім'я Олега довгий час отримувала матеріальну допомогу від держави як малозабезпечена сім'я. Кожних півроку вони подають заяву на продовження виплат. Однак, цього разу у зв'язку із якимись нововведеннями, їм було відмовлено у матеріальній допомозі.

– «Ти уявляєш, - скаржитися він другу, - держава вирішила зекономити на малозабезпечених! Але я так це не залишу, мені мають виплатити ці гроші!»

Що, на Вашу думку, міг відповісти друг Олега?

а) «Дійсно, треба витиснути з держави все по максимуму, якщо є така можливість».

б) «І чого ти завівся? Який же ти малозабезпечений? Не розумію, як ти взагалі на таке наважився. Радій, що перед тим тобі вдалося всіх обдурити, але ж так не може продовжуватися вічно. Май трохи совісті».

в) «Не знаю чим тобі допомогти. Я в цих питаннях нічого не розумію».

34. Остап 2 роки тому підписав контракт зі збройними силами України і зараз перебуває у відпустці. Разом з другом вони зайти у кафе випити кави. Поряд з їхнім столиком опинилася компанія, яка веселилася, бо святкували день народження.

Остап підійшов до компанії і сказав: «Ненавиджу вас всіх! Зрадники! У нас війна, як ви можете веселитися? Припиніть негайно! Друг відтягнув Остапа від компанії і сказав йому дещо. Що, на Вашу думку, міг сказати друг Остапа?»

а) «Остапе, життя триває, ти не можеш його зупинити».

б) «Тут нема з ким говорити, бо всі справжні патріоти зараз на передовій, захищають нашу державу. Пішли звідси».

в) «Нехай собі люди відпочивають, те, що ти справжній патріот і захищаєш нашу державу від ворога, не дає тобі право зневажати та ображати інших».

35. На родинному святі Ігор почав розказувати Андрію як припинив спілкуватися зі своїм найкращим другом через те, що той не пішов голосувати на минулих парламентських виборах, бо погано себе почував.

– «Не розумію, як можна бути таким безвідповідальним! Я також тоді хворів на грип, але все таки прийшов на дільницю, хоч і з температурою 39, бо мусив виконати свій громадянський обов'язок».

Як, на Вашу думку, найімовірніше відреагував на ці слова Андрій?

а) «І для чого ти ризикував сам і піддавав ризику захворіти інших? Розумію, що проголосувати – це важливо, однак не за будь-яку ціну».

б) «Який же ти молодець! Як би всі були такі свідомі як ти, ми би мали іншу державу».

в) «Не знаю, що тобі відповісти, з одного боку – ти молодець, а з іншого – втратив друга...».

36. Ольга – молода талановита жінка, яка працює на маленьку зарплату в державній організації. Вона часто каже своїй подрузі Ірині: «Якщо б я жила у якійсь з європейських держав, мала б більше можливостей і для заробітку, і для гідного життя». Як, на Вашу думку, могла б відповісти їй Ірина?:

а) «Звичайно! А у мене мати отримує таку маленьку пенсію, що соромно. Що це за держава! Якби жила у Німеччині, її пенсія як колишньої вчительки дорівнювала би 2000 євро»;

б) «Ти права, краще жити в європейській державі. Я тут знайшла у інтернеті одну цікаву програму, по якій можна поїхати в Європу з перспективою залишитися там. Хочеш, скину тобі?»

в) «Маєш рацію. Але європейським громадянам ніхто не побудував їхні держави, вони зробили це самі. Давай подумаємо разом, як збільшити твій заробіток і покращити твоє життя. Невже ніяких можливостей немає?!»

37. Наталя має «чорнобильські» пільги, тому профком оплачує їй 50% вартості путівки до санаторію (проживання та лікування). Вона вважає, що має також право на безкоштовне харчування в санаторії, але профком це заперечує. Тому Наталя періодично ходить туди з різними юридичними аргументами. Її колега, Олена,

запропонувала замість санаторію поїхати до моря за повну вартість туристичної путівки.

– «Чому я маю платити такі гроші, коли мені держава винна?» -- запитала Наталя.

– «Я тобі пропоную не державний санаторій, а приватний готель «allinclusive», прекрасний сервіс, нікому нічого доводити не треба. Ти ж маєш непогану зарплату, можеш це дозволити собі раз на рік», -- відповіла Олена.

Що мала би, на Вашу думку, сказати на це Наталя?

а) «Краще платити менше, ніж більше, хай це навіть позначиться на якості відпочинку»;

б) «А й справді. Краще гарно відпочити, ніж ходити щодня до профкому і сперечатися»;

в) «Державна мені винна. Хоч я й витрачаю свій час на дискусії в профкомі, але не дозволю ігнорувати мої права. Оплатять вони і мої 50%, і харчування також».

38. Усі знають Мирослава як патріота України. Разом зі своїми однодумцями він прийшов до нічного клубу, де виступав співак і частина пісень з його репертуару була російською мовою. Під час його виступу хлопці закричали «Ганьба!», а потім Мирослав протиснувся ближче до сцени і плюнув в обличчя співакові, що згодом стало сюжетом місцевих теленовін.

Пізніше приятель сказав йому: «Ти крутий, Славко, але ж плювати в обличчя мабуть некультурно?»

Що відповів йому, на Вашу думку, Мирослав?

а) «Забуть, це не те, про що варто пам'ятати»;

б) «Мені самому неприємно це згадувати. Але я був під впливом емоцій, тож не стримався»;

в) «В політиці, дорогенький, і плюють, і б'ють, і в смітник людей кидають. Це тобі не шмарклі розмазувати, це – боротьба за державу!».

39. Артур любить швидку їзду на автомобілі і не зважає на встановлені обмеження швидкості, за що дорожня патрульна служба поліції часто його штрафувала. Артур вважає працівників поліції упередженими і корумпованими. Під час останнього інциденту він затіяв конфлікт з ними, внаслідок чого позбувся прав водія. Коли він позичив у приятеля машину і поїхав до іншого міста, його затримали правоохоронні органи. Виявилося, що авто фігурує у кримінальній справі у зв'язку з ДТП. Артуру довелося ходити на допити до слідчого і дати підписку про невиїзд з міста.

- Мене підставили, а тепер пресують, -- сказав він своїй дівчині. – Я абсолютно ні в чому не винен. Чесного судочинства тут немає і не буде. Ну їх до біса! Поїхали покатаємося за містом?!

Що найімовірніше відповіла дівчина?

а) «Залюбки! З тобою хоч на край світу! Люблю тебе за сміливість!»

б) «Добре, але я буду за кермом, авто візьму в прокаті»;

в) «Ти дав підписку про невиїзд, тож порушення тлумачитиметься як злочин. Чи ти знаєш, що загрожує тобі в цьому разі? Несправедливості багато, але ми мусимо у всьому розібратися».

40. Олена розказує подрузі Марині, як прийшла на виборчу дільницю для голосування і виявилося, що її немає у списках виборців. Вона доклала максимум зусиль, щоби у всьому розібратися і все-таки проголосувала.

- «Ти уявляєш, через той безлад зі списками виборців, я зіпсувала стосунки з мамою, бо в той день дуже сильно запізнилася до неї на ювілей, відповідальність за організацію якого лежала на мені. Але я ні про що не шкодую і дуже пишаюся собою!». Як, на Вашу думку, відреагувала на ці слова Марина?

а) «Я би так не змогла, бо мама – то святе!»

- б) «Ти неймовірна, не кожен на таке здатний. Якби усі були такі свідомі!»
- в) «І для чого псувати собі та іншим нерви, не розумію».

Бланк опитувальника “Шкала соціального впливу” (SocialInfluenceScale)

Інструкція

Будь ласка, оцініть, наскільки Ви згодні з кожним твердженням, використовуючи 7-бальну шкалу:

- 1 — Повністю не згоден
- 2 — Переважно не згоден
- 3 — Скоріше не згоден
- 4 — Важко сказати
- 5 — Скоріше згоден
- 6 — Переважно згоден
- 7 — Повністю згоден

	1	2	3	4	5	6	7
1. Я віддаю перевагу навчанню новому, спостерігаючи за іншими.							
2. Я набуваю нових умінь, спостерігаючи за іншими людьми.							
3. Я вчуся новим навичкам, дивлячись, як це роблять інші.							
4. Щоб покращити свої навички, я найкраще навчаюсь, спостерігаючи за іншими							
5*. Я не вчуся, спостерігаючи за іншими.							
6*. Я не спостерігаю за іншими, щоб навчитись новому.							
7*. Я не порівнюю себе з іншими людьми.							
8. Я порівнюю себе з іншими людьми.							
9. Я часто порівнюю свої результати з результатами інших.							
10*. Мені не цікаво порівнювати себе з іншими.							
11*. Я ніколи не порівнюю себе з іншими людьми.							
12. Я оцінюю власну ефективність, порівнюючи її з результатами інших							
13. Я надаю перевагу діям, які зазвичай виконують інші.							
14. Я віддаю перевагу діяти так, як діють усі.							
15. Я наслідую поведінку, яка є типовою для більшості людей.							
16*. Я уникаю поводитися незвично для інших.							
17*. Мені не подобається робити те, що зазвичай роблять інші.							
18*. Я не наслідую поведінку, характерну для більшості.							
19. Коли я бачу, що інші працюють над тим, що для мене важливо, я теж хочу почати це робити.							
20. Коли інші займаються чимось цікавим, я теж думаю про це.							
21. Коли я бачу, як люди роблять щось, що мене надихає, я теж хочу це спробувати.							
22. Коли я бачу, як інші роблять щось, що мене цікавить, я теж хочу це робити.							
23*. Коли я бачу, що люди роблять щось важливе для мене, це не впливає на моє бажання діяти.							
24*. Коли я бачу, як інші роблять щось, що мене стосується, я не відчуваю бажання робити це.							

25*. Мені не подобається співпрацювати з іншими.								
26. Я отримую задоволення від співпраці з людьми.								
27. Мені подобається створювати щось спільно з іншими.								
28. Мені подобається будувати або розробляти щось разом з іншими.								
29*. Я уникаю запрошень до спільної роботи.								
30. Я волію працювати з іншими, а не самостійно.								
31*. Я не люблю змагання.								
32*. Я не люблю змагатися з іншими людьми.								
33. Мені подобається брати участь у змаганнях.								
34*. Я не є конкурентною людиною за своєю природою.								
35. Я отримую задоволення від змагання з іншими.								
36. Я вважаю себе конкурентною особистістю.								
37*. Мені не подобається, коли мої досягнення визнають публічно.								
38. Мені приємно, коли мої досягнення визнають публічно.								
39*. Я волів би уникати публічного визнання своїх успіхів.								
40. Мені подобається, коли мене відзначають публічно.								
41. Я відчуваю захоплення, коли мене публічно визнають за мої досягнення.								
42*. Я не хочу, щоб мої досягнення визнавали перед іншими.								